

A RODOSTÓI RÁKÓCZI-HÁZ MEGVÁSÁRLÁSÁNAK KÖRÜLMÉNYEI

Adalékok a magyar–török kapcsolatok 20. századi történetéhez

FODOR GÁBOR* – KOVÁCS MÁTÉ GERGŐ** – KÖVECSI-OLÁH PÉTER***

* történész, turkológus, az ELTE Történelemtudományi Iskolájának doktorjelöltje, az Isztambuli Magyar Intézet igazgatója. Isztambuli Magyar Intézet, Kağıthane Polat Ofis, İmrahor Cad. No: 23, B Blok, Kağıthane, İstanbul 34400. E-mail: gfodor@mf.gov.hu

** okleveles építészmérnök, doktorjelölt, műemlékvédelmi szakmérnök hallgató. BME, Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, 1111 Budapest, Műegyetem rkp. 3. K II. 82. E-mail: kovacsmg@eik.bme.hu

*** történész, turkológus, az ELTE Történelemtudományi Iskolájának doktorjelöltje, a két világháború közötti török–magyar diplomáciai kapcsolatok kutatója. A Török Együttműködési és Koordinációs Ügynökség munkatársa. 1025 Budapest, Áldás utca 7. E-mail: peter.olah@hotmail.com

A rodostói (ma Tekirdağ) Rákóczi-ház magyar állami tulajdonba kerülése, a ház múzeummá alakítása, a törökországi magyarok hamvainak hazahozatala viszonylag jól ismert fejezetei a magyar történetírásnak. Az elmúlt évtizedekben számtalan értékes tudományos értekezés született a témában.¹ A szerzők célja ezúttal a már feltárt eredmények újonnan megismert forrásokkal történő kibővítése, illetve a történelmi megközelítés mellé a történeti-építészeti szempontok beemelése volt. Az írás célja volt továbbá, hogy néhány érdekes adalékkal szolgáljon a Rodostóban évtizedeken át tiszteletbeli konzulként tevékenykedő Aslan család történetére vonatkozóan is. Mindehhez pedig kiváló alkalmat biztosít az Oszmán Birodalomba menekült nemzeti nagyjaink magyarországi újratemetésének 110. évfordulója.

Kulcsszavak: Rodostó, Tekirdağ, Rákóczi-ház, épített örökség védelme, magyar–török kapcsolatok

TÖRTÉNETI HÁTTER

Törökök és magyarok úgy léptek a 20. századba, hogy már több mint ezeréves, változó jellegű és intenzitású közös történelem volt a két nemzet háta mögött. A honfoglalás előtti évszázadok intenzív kulturális kapcsolatai, sok esetben súlyos társadalmi feszültségeket okozva ugyan, de az Árpád-korban is folytatódtak. A besenyők és úzok után a 15. századra a korábban nagy számban betelepült kun népesítés is a magyar társadalom integráns részévé vált.

Az oszmánokkal vívott háborúk idején a két nép egymásról alkotott képe jelentősen megváltozott. A muszlim és a keresztény világ határán, vagyis a történelmi

¹Többek között: Balla Antal: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest 1943; Köpeczi Béla: *Az élő Rákóczi*. In: Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: *II. Rákóczi Ferenc*. Budapest 1976; Dávid Géza – Köpeczi Béla – Tasnádi Edit – Fodor Pál – Tóth Ferenc – Balla Antal – Nagy Ferenc – Tóth Csaba – Somogyi Gréta: *II. Rákóczi Ferenc élete és törökországi emigrációja*. Magyar–Török Baráti Társaság, Budapest 2005; Hóvári János: *Rodostói emlékek. Beszédes Kálmán – Rodostó magyar képviselője*. Magyar–Török Baráti Társaság, Budapest 2009; *Dokumentumok II. Rákóczi Ferenc és társai újratemetéséhez (1873–1906)*. Válogatta, szerkesztette, jegyzetekkel ellátta és az előszót írta Halász Hajnal – Katona Csaba – Ölmosi Zoltán. Magyar Országos Levéltár, Budapest 2004.

Magyarország területén dúló, elhúzódó harc messze túlmutat a két nép kapcsolatán; világbirodalmak csaptak össze egymással, amiben sok más mellett a török és a magyar etnikum is szerepet játszott.

A 18. századtól kezdődően újfent átalakult a két nép viszonyrendszere. A felszabadító háborúk és az azt követő konszolidációs időszak a magyar nemesség jelentős része számára kiábrándulást jelentett. A Rákóczi szabadságharcban testet öltő elégedetlenség ma a magyar nemzeti identitás egyik alapköve. Csakúgy, mint az egy évszázaddal későbbi, 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, mely már a nacionalizmus korát vetítette előre. Kossuth, Széchenyi és Petőfi emléke ma egybecseng a modern Magyarország megszületésével. Mindkét esemény meghatározta a magyar történelemfelfogás későbbi alakulását. Ezen túlmenően pedig mindkét fegyveres szabadságharc főszereplője oszmán-török földre menekült.

Rákóczi 1717 és 1735 között élt a szultán által részére kijelölt, a Márvány-tenger partján fekvő kereskedővárosban, Rodostóban. A fejedelem levelezése, könyvtára², az őt körülvevő emberek (Bercsényi Miklós, Mikes Kelemen, Ibrahim Müteferrika stb.) magyar és török viszonylatban is jelentős szerepet játszottak a korszak politikai, irodalmi, kulturális életében. Rákóczi követői közül közel ötszázan lettek a vidéki kisváros „foglyai”, így egy nagyobb magyar közösség élte mindennapjait a Magyar utcában.³ A bujdosók leszármazottai a 19. századig tartották hagyományukat az egykori magyar negyed környékén, sírjaikat még a 19. század végén is fel lehetett fedezni az akkori görög és örmény temetőben, illetve templomokban.

Rákóczi és bujdosó társai hamvainak hazahozatalára végül egy több évtizedet átölelő nemzetpolitikai vállalkozás keretében nyílt lehetőség, melyben elévülhetetlen érdemeket szerzett a kor két meghatározó politikus történésze, Thaly Kálmán⁴ és Thallóczy Lajos⁵.

Az Isztambul Galata negyedében található Szent Benedek (Saint Benoît) templomban végső nyugalomra helyezett II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona, Rákóczi József és Bercsényiné Csáky Krisztina maradványai mellett az izmiti örmény temetőből Thököly Imre, míg a rodostói görög templomból Bercsényi Miklós, Eszterházy Antal és Sibrik Miklós hamvai kerültek hazaszállításra. Utolsóként, 1906-ban Vay Ádám, egykori munkácsi várkapitány földi maradványait szállították vissza szülőföldjére.⁶

²Az elveszett könyvtár feltérképezésére tett kísérletet lásd: Knapp–Tüskés 2014. 185–208.

³A mai napig Magyar utcának (Macar sokağı) hívott keskeny utcácska körül terült el az ún. Macar mahallesi, vagyis Magyar városrész.

⁴Thaly Kálmán (1838–1909) író, költő, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt. Nevéhez köthető az ún. bujdosók – köztük a Rákóczi-emigráció – hagyatékának kutatása, valamint első kiadása.

⁵Thallóczy Lajos (1856–1916) történész, politikus, a Magyar Történelmi Társulat elnöke, az MTA tagja volt. Elévülhetetlen érdemeket szerzett a törökországi magyar menekültek hamvainak hazaszállításában, a törökországi levéltári kutatások megindításában, illetve a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet megalapításában.

⁶Kincses 2003.

20. SZÁZADI KAPCSOLATOK

Az első világháború fegyverbarátsága a Párizs környéki békéket követő időszakra is megalapozta a meglehetősen biztatónak mondható török–magyar viszonyt. Magyarország a kemáli függetlenségi háború sikerében bízott, és ha máshogyan nem is, elvi támogatásáról több ízben biztosította az Anatóliában harcolókat. A világháború éveitől kiváló török kapcsolatokkal rendelkező Bánffy Miklós, a külügyi tárca élére kerülése után – elsősorban Rómán és Szófián keresztül – aktív érdeklődéssel követte a törökországi eseményeket.⁷ Annak érdekében, hogy első kézből lehessen a törökországi helyzetről információt szerezni, a magyar kormány 1922 végén Ruzskay Jenő személyében „katonai szakelőadót” küldött a kisázsiai országba. Ruzskay legfőbb feladata a hivatalos diplomáciai kapcsolatfelvétel lehetőségeinek feltérképezése volt.⁸ Nem véletlen, hogy a török függetlenségi háború befejezése és az ország nemzetközi elismerése után nem sokkal, 1923. december 18-án került sor a Magyar Királyság és a Török Köztársaság közötti barátsági és megneemtámadási szerződés aláírására.⁹ A két ország megváltozott körülmények között ugyan, de az első világháború után ismét hamar felismerte érdekközösségét. Budapest igyekezett kitérni a nemzetközi politika elszigeteltségéből, Ankara pedig a hosszú évekig tartó háborúskodás után, a Szovjetuniót leszámítva stabil szövetséges nélkül jelent meg a világpolitika színpadán. 1921-ben hazánk körül bezárult a Kisantant gyűrűje. Önmagában ez a tény is már akkora feladat elé állította a magyar külügyet, hogy még a 1930-as évek közepén is fejtörést okozott a Kisantant „szorításából” való kitérés.

Ugyanebben az évben a Kemál pasa vezetete török csapatok szívóssága és a szovjet–török egyezmény létrejötte arra ösztönözte a francia és olasz vezetést, hogy egyezzenek Ankarával, és kivonják csapataikat Anatóliából. Párizs törökellenes álláspontja a hagyományos angol–francia rivalizáláson kívül azért is változott, mert a francia közvélemény sokallta a görögök területéhségét, és követelte, hogy a „*hálátlan görögök zsákmánya megnyirbáltassék*”.¹⁰ A legközelebb talán akkor járunk az igazsághoz, ha kijelentjük: az angolbarát hírében álló Venizelosz sikerei – a térség brit dominanciáját elkerülendő – a francia döntéshozókat közbelépésre, vagyis a törökökkel való kiegyezésre sarkallták.

Ankara Londonhoz való viszonya ugyanakkor 1926-ig kimondottan fagyos volt, hisz a moszuli kérdés kapcsán a két fél nem jutott dülőre egymással, így a török–iraki határvonal megállapítására sem kerülhetett sor.¹¹

Ilyen körülmények között a külpolitikai mozgástér bővítésére törekvő két ország hamar felvette egymással a kapcsolatot. A hivatalos külképviseltek felállítására sem kellett sokat várni. Magyarországot 1924-től 1933-ig egy, a Közel-Keletet jól ismerő,

⁷Bővebben lásd Seres 2006; Ormos 1988; Bánffy 2013.

⁸Bővebben lásd Árokay 1983; Szakály 2011.

⁹Saral 1923.

¹⁰MNL K 105. 44. cs. 11. 296-os számú politikai jelentés. Párizs, 1921. január 7. és uo. 232-es számú politikai jelentés. Párizs, 1920. december 6.

¹¹Bővebben lásd Nyári 2016.

1. ábra. Edvi Illés Aladár: Gróf Bercsényi Miklós házának udvara Rodostóban, 1904
(Forrás: *Vasárnapi Újság* 53 [1906] 43. 689)

a konzuli szolgálatból a diplomácia területére került személy, Tahy László képviselte Isztambulban (majd Ankarában).¹² Tahy a bécsi konzuli akadémián végzett, majd külügyi szolgálatát 1905-ben Bukarestben kezdte meg. Az első világháború kitörése előtt egy évvel az Osztrák–Magyar Monarchia bagdadi konzulátusának vezetője lett. 1918-ban egy rövid időre Isztambulba került, majd onnan Prágába.¹³ Ezzel csaknem egy időben Budapestre nevezték ki Musztafa Kemál egyik megbízható katonáját, Hüsrev Geredét.¹⁴

A fent leírt politikai keretek között került sor a magyar állam részéről a Rákóczi-ház 1927-es megvásárlására. Ugyanakkor rögtön ki kell emelni, hogy az emlékház megvásárlása nem először merült fel. Szádeczky-Kardoss Lajos történész már 1903-ban javasolta a helyreállítást, ám Berzeviczy Albert vallás- és közoktatási miniszter mindezt visszautasította, mondván: „*A Rákóczi-emigráció emlékeinek helyszínen való helyreállítása és fenntartása Nagyméltóságod kiküldöttjének, Thallóczy Lajos közös pénzügyminiszteri osztályfőnök úrnak a tapasztalatai szerint a rodostói ma-*

¹² Az első világháború után újjáalakuló, önálló magyar külügyminisztérium állománya sok esetben a kevesebb presztízzsel rendelkező közös konzuli szolgálatból került feltöltésre. Bővebben lásd Pritz 1983. 153.

¹³ Oláh 2015. 93–104.

¹⁴ Hüsrev Gerede (1886–1962) katona, politikus, diplomata. Az első világháború éveiben, a Kaukázusban, Kazim Karabekir parancsnoksága alatt teljesített szolgálatot. A Nagy Török Nemzetgyűlés munkájában 1919-től kezdődően vett részt.

2. ábra. A kassai Rákóczi-ház. (Fotó: Fehér Krisztina, 2017)

gyar házak roskadozó állapotára tekintettel, lehetetlen.”¹⁵ Ezt követően Edvi Illés Aladár festőművész 1904-ben készített Rodostóban festményeket (*1. ábra*),¹⁶ illetve végzett állapotfelmérést, melyről jelentést is írt. Azonban Szádeczki-Kardoss kezdeményezése ellenére Magyarország csak az ebédlőház belső borítását és bútoraít vásárolta meg 1905. április 25-én Móricz Péter drinápolyi konzul közvetítésével.¹⁷ A leszerelt fa- és gipszelemeket hajón Fiumébe, onnan vonattal Kassára szállították. 1908-ban született meg a határozat a bútorokat befogadó ház felépítéséről, azonban a terv megvalósítását az első világháború megakadályozta¹⁸ (*2. ábra*).

¹⁵Hóvári 2009. 38. Berzeviczy a levelet Tisza István miniszterelnöknek címezte.

¹⁶Edvi 1906.

¹⁷Bérci 2007. 123. A török források szerint 1905 elején az oszmán hatóságok már tudtak a magyarok vásárlási szándékáról, és később a drinápolyi konzul éjszakai vonattal történő érkezését (2-3 magyar kísérelve egyetemben) is jelentették április 4-én. Lásd: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), BEO 2538/190315, ill. Y.PRK.UM 76/12.

¹⁸Az egyes elemek felmérését Lux Kálmán, a fa műtárgyak restaurálását a Műemlékek Országos Bizottságának titkára, Szentiványi Gyula, fia Endre, valamint Mauro Pelliccioli végezte. Az építkezés csak 1940-ben kezdődött Lux Kálmán tervei alapján. Az épület csupán jellegében és karakterében idézi meg az eredeti, rodostói épületet, így nem beszélhetünk pontos rekonstrukcióról. A kiállítási tárgyak csak 1939 októberében kerültek kibontásra, a múzeum 1943-ban nyílt meg – a jelenlegi kiállítás pedig 1991-ben. Bérci 2007. 123–124; Hóvári 2008. 19.

A tragikusan korán elhunyt isztambuli levéltári kiküldött, Karácson Imre naplójából tudjuk, hogy az egykori osztrák–magyar tiszteletbeli konzul, Péter (Pierre) Aslan (1836–?) 1911-ben is felajánlotta a Rákóczi-ház megvásárlását a magyar államnak. „Aslan, rodostói konzul írt, jelentette, hogy Rákóczy rodostói házat a tulajdonosok eladják s 550–600 török fontért meg lehetne venni. Utasítást kért tőlem, vajjon a magyar kormány nem venné-e meg a házat? Ez ügyben Thallóczynak írtam, hogy tudja meg, van-e a kormánynál hajlandóság erre? Én alig hiszem, mivel az emlékeket a házból már nagyrészt úgylis elszállították Magyarországra. Rodostó kies fekvésű, de igen elhagyatott hely s ma ott házat szerezni céltalan lenne. Aslan konzulnak írtam s megköszöntem figyelmeztetését s jeleztem, hogy a végleges választ pár nap múlva tudatom vele” – írta Karácson március 11-én. Mint arra számítani lehetett, a válasz elutasító volt, március 22-én már a következőket jegyezte fel a magyar kutató: „Válaszoltam Aslan konzulnak s levelemben a vett utasítás szerint írtam, hogy – *Les interessantes pieces de souvenir de la maison de prince Rakóczy étant déja transportées en Hongrie, le gouvernement n’a pas l’intention d’acheter la dite maison (mint-hogy Rákóczi érdekesebb személyes tárgyai már Magyarországra szállítottak, ezért a kormánynak nem áll szándékában megvásárolni a mondott házat)*”.¹⁹

1927-ben Tahy követ az ügy érdekében ismét egy Aslannal, méghozzá Arthur (Arturo)²⁰ Aslan (1873–1942) tiszteletbeli rodostói konzullal lépett kapcsolatba, akinek apja, Péter Aslan – mint korábban említettük – 1885-től osztrák–magyar tiszteletbeli konzulként vett részt Rákóczi személyes tárgyainak, a ház fa- és gipszelemeinek, majd a fejedelem földi maradványainak 1906-os hazaszállításában.²¹

A források tanúsága szerint a „cseréptetős betonépületet”²² Tahy László követ 400 török fontért maga vásárolta meg. A félemelettel rendelkező, egyemeletes épületben sem kandalló, sem kályha nem volt, és alapterülete 46,79 négyzetmétert tett ki.²³ A Rákóczi-ház műszaki leírásából²⁴ tudjuk, hogy azt 1905-ben a Műegyetem²⁵ taná-

¹⁹ Karácson Imre: *Konstantinápolyi tartózkodásom főbb eseményei 1907–1908 [–1911]*. Kézírási napló. OSZK Kézirattár, Quart. H. 2651, 2. kötet, 89. (1911. szeptember 11.) – Karácson naplójában ezenkívül még egyszer tűnik fel Arturo Aslan személye, mikor 1908-ban Rodostóba látogatott: „*Ma hajóval Rodostóba utaztam, hova du. 4.-kor érkeztem meg. Szállásom Rákóczy házában a kápolna mellett van, hol az olasz franciscánus lakik. Aslan konzul igen előzékeny, megmutatott mindent, ami még a régi időkből fennmaradt. A régi romokból ugyancsak kevés van meg, de azért jó, hogy ezeket megnéztem.*” Uo. 1. kötet 42. (1908. július 6.)

²⁰ Bár Aslan sírján Arturo felirat áll, a legtöbb hivatalos iratban, illetve az interneten is elérhető családfájában is Arthurként említik. A pontosság kedvéért mindkét alakot jelöltük. A családfát lásd: 9. ábra, illetve <http://gw.geneanet.org/marmara2?lang=en&p=arthur+antoine&n=aslan> (Utolsó megtekintés: 2017. 08. 15.)

²¹ A fejedelem földi maradványait 1906. október 29-én helyezték örök nyugalomra a kassai Árpád-házi Szent Erzsébet-székesegyházban. *Dokumentumok*, i. m. (lásd I. lj.) 25–31. Péter Aslan személyesen kísérté a hamvakat Magyarországra.

²² Az épület ekkor még nem betonszerkezetű – később a Möller István vezette felújítás során kerül lebontásra és ismételt felépítésre vasbetonból –, lásd alább.

²³ MNL K 59. 34. csomó, 25. tétel. 1266/1938. sz. jelentés. 1938. június 30.

²⁴ MNL K 59. 34. csomó, 25. tétel. Műszaki leírás. 1931. augusztus 19.

²⁵ Az 1871/72-es tanévtől kezdve egészen az 1934. évi jelentős szervezeti átalakulásig a hazai építésszakképzés elítjének is otthont adó intézmény, az egykori Institutum Geometricum, József Ipartanoda, Joseph Industrieschule és Joseph Polytechnicum hivatalos neve Királyi József Műegyetem, mely csupán az 1910-es évektől kezdve

ra, dr. Möller István²⁶ teljesen felmérte²⁷ (3. ábra). A meglehetősen rossz állapotban lévő ház újjáépítése 1931-ben, Gridi-Papp Imre tervei alapján kezdődött meg. A témában készült, 1931 márciusában keletkezett minisztertanácsi jegyzőkönyv szerint az épület lebontása is szóba került, de a magyar fél végül – főleg szimbolikus és presztízssokok miatt – a ház felújítása mellett döntött.²⁸ A több évtizedes pusztulás, valamint a korábbi burkolateltávolítási tevékenység eredményeként, Möller munkájának kezdetén az épület rossz állapotban volt. A lausanne-i békeszerződés keretében kitelepített helyi lakosság helyére érkezők sem óvták kellőképpen a történelmi épületet.²⁹ A Miniszterelnöki Levéltárban frissen feltárt, a ház magyaroknak történő eladásáról döntő török kormányhatározat, illetve pénzügyminiszteri jelentés szerint a ház két görög nő tulajdonában volt korábban, és 1927-re állaga olyannyira leromlott, hogy azt már menekültek elszállásolására sem találta alkalmasnak a török hatóság.³⁰ Ennek következtében az építész koncepciója alapján az 1927–1933 közt elvégzett épület-helyreállítás során az eredetileg faszerkezetű házakat földrengésbiztos téglavasbeton szerkezetűvé építették.³¹ A helyreállítás célkitűzése a ház tömegformálásának, homlokzati osztásának, nyílászáróinak, valamint belső térszervezésének, berendezésének mérethelyes és részleteiben is hiteles rekonstruálása volt. Eredetiben csupán az épület földszinti kőfalazata, illetve kétszárnyú kapuja maradt meg. Az

működik mai, lágymányosi campusában. Az említett időszakban – a kor historizáló, vagyis a történelmi korok jellemző formakincsét alkalmazó építészeti alkotás gondolkodásmódjának megfelelően – az építészképzés is a történelmi korok által csoportosított tanszékeken történt, így az Ókori, a Középkori és az Újkori Tanszéken. A Középkori tanszék vezetője 1870. évi megalakulásától kezdve Steindl Imre volt, tőle a tisztséget előbb Schulek Frigyes (1841–1919), majd Möller István (1860–1934) vette át, aki a Rákóczi-ház felmérési munkáit is végezte. Bővebben: Héberger 1979; Gyetvainé Balogh és mtsai 2013; Gyetvainé Balogh 2010. 214–224.

²⁶Möller István (Mór, 1860. április 9. – Budapest, 1934. szeptember 30.) építész, építészettörténész, a Királyi József Műegyetem Középkori Tanszékének vezetője, a Műemlékek Országos Bizottságának építész és rendes tagja, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Möller Bécsben és Karlsruheban végezte tanulmányait. Bővebben: Fehér–Halmos 2016; Sarkadi 2010.

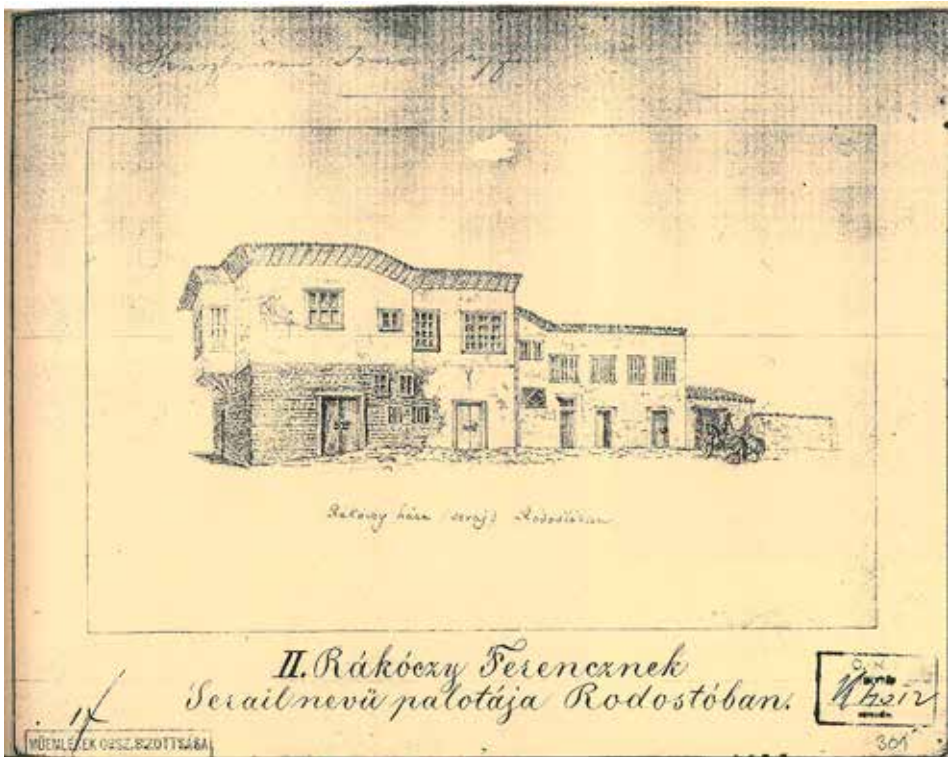
²⁷A rodostói Rákóczi-ház műemléki kutatása az 1860-as években kezdődött. 1862-ben Kubinyi Ferenc, valamint a magyarországi örökségvédelem két meghatározó alakja, Henszlmann Imre és Ipolyi Arnold utaztak a helyszínre, és végeztek felméréseket, kutatásokat. Velük utazott még dr. Vélics (Velics), illetve Czákó Ferenc gyógyszerész és neje. Az út során Henszlmann lerajzolta a fejedelem lakóházát (3. ábra), a faternác festményeit, a lakóház környezetében álló kutat, vagyis a „madzsar cesmét”, valamint Bercsenyi, Esterházy és Sibrik sírköveit. Ipolyi jegyzeteket készített az anyakönyvekből, valamint Rákóczi lakóházának mennyezetéből egy kis cédrusfa kockát hozott el. Őket Kutschera Hugó, majd Beszédes Kálmán festőművész követte. Beszédes több rajtot és festményt készített, illetve jelentetett meg 1880 körül a *Fővárosi Lapokban*. 1888 őszén Thaly Kálmán az akkoriban Konstantinápolyban tartózkodó Kúnos Ignáccal a Thököly emléket őrző Izmitet követően utazott Rodostóba. Ott beszélt a bujdosó magyarok leszármazottjaival, akik bizonyították a Rákóczi-féle ebédlőház és egyéb épületek hitelességét. Újáról beszámolót tartott a „*fővárosi iparoskörben*”, melyről összefoglalóan írás jelent meg a *Századok* hasábjain. In: Thaly 1889. 457–506, 561–633.

²⁸Nagy 2004. 154.

²⁹Hóvári 2008. 17.

³⁰Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 27-73-7.

³¹Havassy 1982. 36. Az írásban tévesen Möller Károlynak, vagyis Möller István fiának van tulajdonítva a helyreállítási munka.

3. ábra. „II. Rákóczi Ferencnek Serail nevé palotája Rodostóban” – Henslmann Imre rajza (A Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ tervtárában található eredeti rajz jelenleg nem hozzáférhető, akárcsak Möller István felmérési rajzai sem. Az itt közölt képért köszönet illeti K. Pintér Tamást, aki Deák Zoltánnal együtt 1999–2002 között készített felmérési tervdokumentációjukat rendelkezésünkre bocsátotta.)

ebédlőterem enteriőrjének fala díszített lett, azonban az újra kivitelezett nyílászárók, famennyezetek, valamint almárium csupán alapszínekkel lett lefestve.³²

Mіндеzen drasztikus beavatkozás megdöbbentette a hazai szakmát. Miután a MOB értesült a tényről, miszerint az épület lebontásra, majd vasbeton szerkezettel ismételt felépítésre került, igazoló jelentést kért Möllertől – sőt: a legendás és nagy tudású mester tagságfelfüggesztésének lehetősége is fennállt. Azonban az 1931. szeptember 24–25. közt Kertész K. Róbert elnökségével tartott bizottsági ülés tagjait meggyőzte Möller, hogy a rossz állapotban lévő ház anyagának megmentése nem lett volna lehetséges.³³

³²Uo.

³³Granasztóiné Györfly 1996. 151.

AZ EBÉDLŐHÁZ ELEMZÉSE ÉS HELYE AZ ANATÓLIAI ÉPÍTÉSZETBEN

Mielőtt tovább tárgyalnánk a Rákóczi-ház sorsát, érdemes közelebbről megvizsgálni az épületet. Tesszük ezt abból a célból, hogy a téralakítás és anyaghasználat vizsgálatával elhelyezhessük az épületet az anatóliai lakóház-építészetnek, illetve a korszak jellemző oszmán építészeti stílusának kontextusában. Mindezeket figyelembe véve tudjuk értékelni az épület jellegzetességeit, a helyreállítás hitelességét, és egyúttal képet nyerhetünk arról is, hogy miként viszonyult a korszak Törökországának építészszakmája a Rákóczi-házhoz hasonló lakóházakhoz, illetve azok helyreállításához.

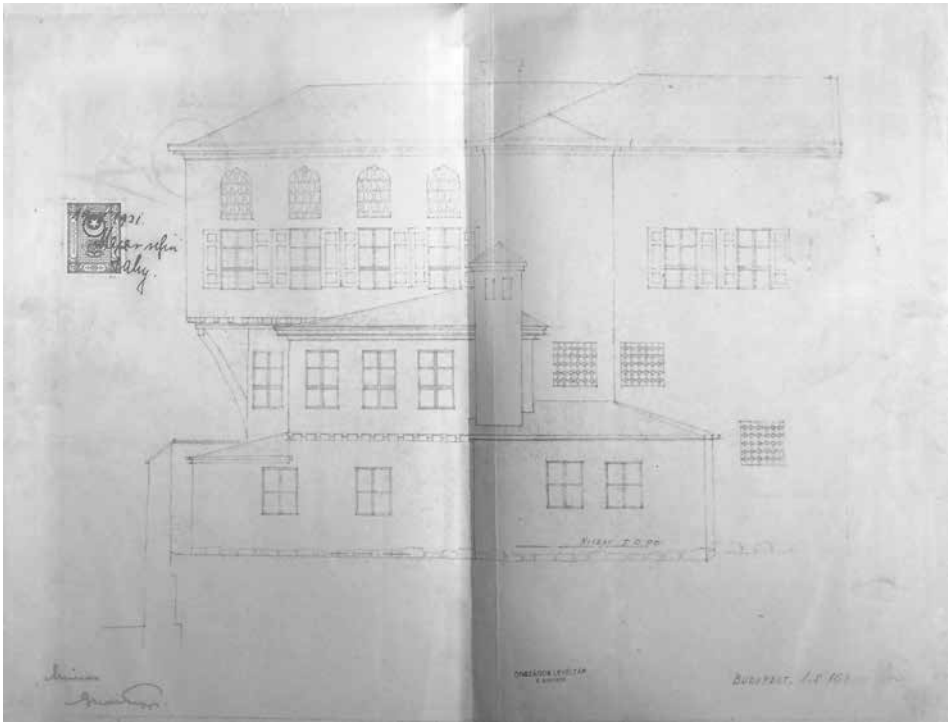
Rodostó éghajlati, mezőgazdasági³⁴ és gazdaságföldrajzi szempontból egyaránt kedvező fekvésű, a pezsőgö levantei kereskedelmi útvonal részeként funkcionáló város volt a Márvány-tenger északnyugati partjainál – mely ennek következtében régóta sokszínű népességgel rendelkezett. Éltek itt törökök mellett többek közt görögök, örmények, szefárd zsidók, akik mindannyian egymástól jól elkülönült *mahallé*ban laktak. II. Rákóczi Ferenc és kísérete a város keresztény–örmény negyedének egyik utcájában talált menedéket, amelynek mentén 24 épületet vehettek birtokba. Az emeletes lakóépületek a települést észak–déli irányban átszelő hosszú utca tengerparti végén, a keresztény–örmények *mahallé*jának peremén, a *Magyar utca* két oldalán álltak. A fejedelem a különálló épületek egy részét átjárókkal összeépítve alakította ki épületegyüttesét – *palotáját*. Az utca bal oldalán állt Rákóczi és legfőbb híveinek lakóháza, míg jobb oldalt a nagyszámú udvari személyzet és szolgálók épületei. A fejedelem lakosztályát híd kapcsolta össze a Kápolnaházzal, melyet a fejedelem Szűz Máriának szenteltetett fel. A kápolnát Rákóczi, valamint a kíséretében lévő magyarok halálát követően perai szerzetesek tartották fenn.³⁵ Meg kell említenünk az épületegyüttest kiegészítő kutat, a „*madzsar csesmét*”, ugyanis az oszmán városépítészetben a kutak – mint nyilvános vízvételi lehetőséget nyújtó és vallási célú tisztálkodási funkcióval is bíró objektumok – fontos szereppel bírtak. Minden épület rendelkezett egy kis kerttel. Az épületek, lakosztályok és fogadótermek festett fatornáccal vagy folyosóval kapcsolódtak egymáshoz, illetve a belső kertekhez, azonban a folyosót a fejedelem halála után lebontották.³⁶ Rákóczi lakóháza még 1960-ben is állt a „*Madzsar szokagi*”, vagyis Magyar utca felső végén, ahogy Mikes Kelemen, Bercsényi Miklós, illetve a Forgács család épületei is. Mára már a házak többségét lebontották, a megmaradtakat többnyire átépítették.³⁷ A legmeghatározóbb, ma a fejedelem és kíséretének múzeumaként működő épület az *ebédlőház*, melyet a török hatóságok műemlékként tartanak nyilván (*4. ábra*).

³⁴Thaly is leírja, hogy a terület bővelkedik gyapotban és szőlőben. Thaly 1889. 467.

³⁵Pintér–Deák 2003. 340–341; Hóvári 2008. 12.

³⁶Thaly 1889. 488.

³⁷Pintér–Deák 2003. 340.

4. ábra. A rodostói Rákóczi-ház homlokzata. Készült: Budapest, 1931. augusztus 1. Rajta Gridi-Papp Imre aláírásával, a török nyelvű *mimar*, vagyis építész megnevezéssel, valamint Tahy aláírásával, török bélyeggel, 19. X. 1931. dátummal. MNL K 59. 34. csomó, 25. tétel

Elsőként érdemes tisztázni tehát az ebédlőháznak és kontextusának viszonyát, vagyis mennyire illik bele az adott kor jellemző oszmán építő- és díszítőművészetébe? Ugyanis a Kassára szállított díszítőelemek és burkolatok láttán a kortársak „nyugati ízléssel kevert rendkívül bizarr keleti-örmény – török szoba”-ként írták le az épületet, melynek nyugati elemeit a fejedelemmel érkező francia és olasz mestereknek tulajdonították.³⁸ Thaly is leírja, hogy „itt, a távol keleten – kivált akkor még – szokatlan francia barokk stýlban épült”, mely a Rákóczi udvarnépe között élő francia, olasz mesterembereknek köszönhető, és ötvözi a „mór stýlt a francia barokkkal, és [...] az olasz renaissance-al”,³⁹ melyet nem a helyi építési szokásoknak, hanem Rákóczi XIV. Lajos udvarában eltöltött éveinek tulajdonít.⁴⁰ Amellett, hogy a fenti tény hitelességét és jelentőségét cáfolnánk, a következőkben igyekszünk be-

³⁸ Bérci 2007. 124.

³⁹ Thaly 1889. 481–485.

⁴⁰ Bérci 2007. 124.

bizonyítani, hogy a ház magán viseli mind a hagyományos anatóliai, mind az oszmán-török építészet külső és belső jegyeit is.⁴¹

Tekintsük végig az épület szerkezeti tulajdonságait, anyaghasználatát, téralakítását. A kétszintes ebédlőházra jellemző a lábazat magasságáig felnyúló alapozás. Eredetileg a teljes földszint gerenda vázszerkezetű, agyagba rakott, törtkő falazatú volt.⁴² A földszinti kőfalazatban néhol vízszintes fagerendázat is előfordult. Mindez egy, a területre jellemző építkezési mód, mely nem csupán a vernakuláris, hanem a klasszikus, XIV–XV. századi reprezentatív történeti oszmán építészetben is gyakran előfordult. A terméskő falazatba 1–1,5 méteres szintenként jellemzően 8×8 vagy 10×10 cm-es fenyőléceket helyeztek el vízszintesen, a fal síkjával párhuzamosan és merőlegesen is.⁴³ Ennek oka egyrészt a vízszintes falegyen kialakítása, másrészt pedig a falak állékonyságának javítása volt, akár földmozgás esetén is, hiszen a földrengés során előforduló rengések adta vízszintes erőhatásoknak is viszonylag rugalmasan ellenállt.

Az emelet – a voltaképpeni *piano nobile*, vagyis a reprezentatív szint – eredetileg vályogtéglával és agyaghabarccsal kitöltött favázis szerkezettel bírt. A falak két oldalon deszkaborításúak, a legfelsőbb sávban pedig vakoltak voltak.⁴⁴ A konzolos részeknél sokszor kétoldali deszkaborítás és belső vályogtapasztás jellemezte. Az épületeken konzolosan túlnyúló, cserépfedésű tetőzet volt, melyet Thaly is kiemelt.

A teljes emeleti szint zárterkélyszerűen mintegy 1 méterrel nyúlt ki az utca irányába. A rajta lévő ablakok egyenként két, vízszintes osztású lapból álltak, melyeket méhsejtszerűen elemes üvegszemek alkottak,⁴⁵ rajtuk sűrű farácscsal fedett nyílászárókkal. Mindezen tulajdonság az iszlám lakáskultúra alapvető képletére vezethető vissza, mely áll a nyilvános *szelámlík*, valamint a látogatók elől elzárt *haram* részből. A *haram*,⁴⁶ a család intim lakórésze rendszerint az emeleten foglalt helyet,

⁴¹ A III. Ahmed szultán (1703–1730) uralkodása alatti, úgynevezett Tulipán-korszakban (*Lale devri*) erősödött a klasszikus oszmán építési jegyek kölcsönhatása a nyugati, jellemzően francia építésmóddal, és ennek megnyilvánulása előbb a reprezentatív, majd a középítészetben. A klasszikus oszmán stílusjegyek (pavilonszerű tömegformálás, erős szimmetriára való törekvés, hangsúlyos kapuzat, burjánzó oszmán ornamentika) éppúgy jellemzők a korra, mint az európai barokk, majd a historizáló építésmód elemei. Ebben a gondolatrendszerben fogant a késő oszmán kor legtöbb épülete. Legjellemzőbb példák: III. Ahmed kútja a Topkapi Palota mellett (1728), Nuruosmanije dzsámi (1748–1755), Kuleli Aszkeri Liszeszi (1843), Dolmabahce palota (1856) – hogy csak a legjellemzőbb és legszélesebb spektrumot említsük. Így ennek a jelenségnek a rodostói házakon történő megnyilvánulása nem tulajdonítható kizárólag a bujdosó magyarokkal érkező francia mestereknek – az oszmán építészeti közegben általánosan elterjedt módszer volt. Bővebben lásd: Kuban 2007. 497–673.

⁴² Törökül: *ahsap hatilli moloz tas duvari*. Talya 2007. 187.

⁴³ Talya 2007. 187.

⁴⁴ Havassy 1982. 35.

⁴⁵ 1888-ban kilenc teljesen ép ablakot látott Thaly Kálmán, öt azonban ekkor már beomlott. Thaly 1889. 484.

⁴⁶ A hárem kifejezés az arab *haram* szóból ered, amelynek jelentése „törvényen kívüli”, „védett” vagy „tiltott”. A kifejezésnek vallásos értelmezése is van. A Mekka és Medina körül fekvő területek is *haramnak*, tiltott területnek számítanak, ahová csak az igazhítek léphetnek be. Világi értelemben a hárem a háznak olyan biztonságos, védett, elszeparált része, ahol a nők, gyerekek, megözvegyült rokonok és nőnemű szolgálok éltek, elzárva a külvilágtól és a férfaktól – ez utóbbi alól kivételt csak a ház ura és a közvetlen férfi hozzátartozók jelentettek. A nemesi és a gazdag családok otthonaiban a háremet eunuch szolgák őrizték.

melyből az utca irányába jó kilátást eredményező, de a belső térbe átláthatatlan, rácszott nyílással ellátott zárterkély nyílt. Ez a zárterkélyként megjelenő teljes színt íves fakonzolokkal alátámasztott, vályogba rakott vékony téglá kitöltésű fa-szerkezettel bírt.

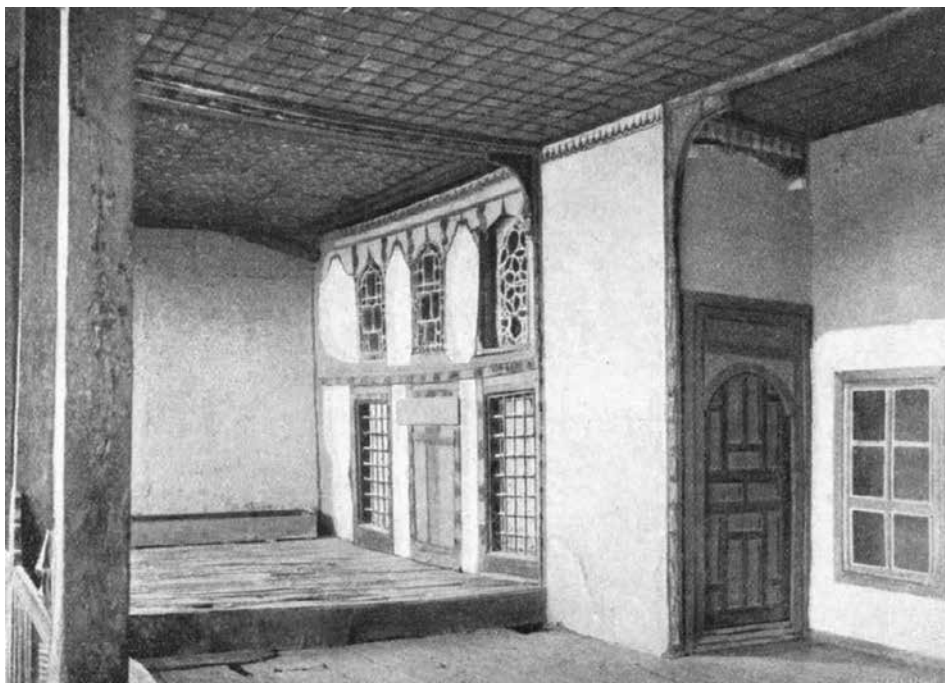
A Möller-féle helyreállítást érő kritika a történeti épület lebontása és vasbetonból való újjáépítése kapcsán merült fel, mely az épület rossz állapota mellett a területre jellemző gyakori földrengések miatt is szükségesnek tűnt.⁴⁷ Ezért fontosnak tartjuk részletesebben is megmagyarázni, hogy miért okozhatott felzúdulást a hagyományos vályogfalak vasbetonra történő lecserélése.

A vályognak rengeteg kiváló épületfizikai tulajdonsága van, mely nem csupán a vernakuláris építészetben való nagyarányú használatát, de kortárs felhasználhatóságát is indokolja. Viszonylag nagy hőtároló képességgel rendelkezik, melyet az adalékanyagok aránya (a szalmatörök mennyiségének növelése) javíthat. Először is kizárólag természetes anyagokból áll, ráadásul az alkotóelemei (szalma, agyagos föld, víz) szinte mindenütt megtalálhatók. Előállításuk könnyen megtanulható, könnyen formálható, gazdaságos építőanyag. Jó páragazdálkodási képessége van, ezáltal az ember fizikai szükségleteinek megfelelő, „lélegző” falszerkezetet eredményez. Alacsony a környezetterhelése, vagyis előállításuk, szállításuk és építésük során az egyéb, főként mesterséges építőanyagokhoz képest kevésbé szennyezi a környezetet, és használatuk követően ismét természetes anyagokká bomlik, vagyis teljes egészében recirkulálható. Nem éghető, és akusztikailag és hőtanilag is kedvező. Ami pedig a jelenleg is tárgyalt favázis épületeinket érinti: a beépített faanyagokat konzerválja, vagyis jól tud együtt dolgozni a két anyag, tartós szerkezetet eredményeznek együtt.⁴⁸ Természetesen hátránya az időjárási körülményekre, legfőképpen a nedvességre való érzékenység, azonban mindezt az anatóliai vernakuláris építészet a magas, sokszor az egész földszintet is kitevő kőalapozással oldja meg – több ezer éve.⁴⁹

⁴⁷Havassy 1982. 36.

⁴⁸Medgyaszay–Novák 2006. 21.

⁴⁹Hangsúlyozni kell, hogy a favázis, napon szárított vályogkitöltéses falazat az egyik legősibb építési technológia – őskori eredetű, és első nyomai Anatóliához köthetők. A Közel-Keleten sokféle építőanyag volt elérhető. A földművelés jellemzővé válásának következménye a különféle földanyagokkal való állandó kapcsolat, ezáltal az agyag, a sár és a vályog építéshez való felhasználása. A módszer első emléke az anatóliai Çayönü Tepesi lelőhelyen található egy, a letelepedett, földművelést folytató emberiség korai szakaszából származó településen, melynek korát Kr. e. 7250–6750 körülre teszik. A lelőhelynek hat szintje van, a negyedik periódusát pedig olyan sejtyszerű lakóházak alkotják, melyek szellőzőcsatornákkal ellátott kőpódiumon állnak, a falazat magasabb részei pedig vályogtégglából készültek. Nem messze tőle található az egyik legnagyobb feltárt újkőkori település: Çatal Hüyük, mely tizenkét építési rétegből áll, és a Kr. e. 6500–5650 közti időt öleli fel. Itt jellemző a falba rögzített faoszlopokkal és gerendamerévitéssel épült, földanyag-kitöltésű építésmód. Az építés során felhasznált, napon szárított agyagtégla jellemző mérete 30×30, illetve 50×50 cm volt. A Kr. e. 7–5. évezredben a jelentős anatóliai lelőhelyeken, így Çatal Hüyük, Hacilar, Çan Hassan, Beycesultan, Mersin települések mindegyikén ez a jellemző méret. Ez a viszonylag rugalmas szerkezet hatékonyan mérsékelte a térségre jellemző gyakori földrengések romboló hatását. Tehát mondhatjuk, hogy a rodostói Rákóczi-ház szerkezete a mintegy kilencezer éve a területre jellemző építésmód megtestesülése – és a földrajzi környezet kihívásainak és elvárásainak teljes mértékben megfelelt. Felhasznált irodalom: Istvánfi 2006. 42–44.

5. ábra. Fülke Rákóczi házában (Forrás: *Vasárnapi Újság* 53 [1906] 43. 690)

Az épület belső terei natúr deszkamennyezettel voltak fedve, gyakran faragással díszítve (5. ábra). Thaly leírja, hogy a mennyezetet művészi módon összeillesztett apró, négyszögletes cédrusfa kockák alkották.⁵⁰ A kékeszöld alapszínű falakat felül párkányzatfestés díszítette, az ablakok közt négyszögekben gyümölcsök voltak festve.⁵¹ A padozat egyszerű fenyődeszkázat, mely szőnyeggel fedett. Minimális bútorzat volt az épületben, mindközül a legjellemzőbbek a beépített szekrények. Emellett az egyik falon magas és díszes pohárszék (Thaly szóhasználataival: *credenz*) állt.⁵²

Az oszmán lakóház-építészet hosszú múltra tekint vissza, és megállapítható bizonyos alapvető szerkesztési módja, mely általánosságban jellemzi. A később részletesen bemutatott alaptipológiát Sedad Hakki Eldem, valamint Doğan Kuban⁵³ dolgozta ki. Véleményük szerint az épületek térszervezésének alapvető egységei a szoba (*oda*), a köztes tér – a hall (*haját*) –, mely kapcsolatot teremt a szobák közt, valamint a bejárat és annak külső és belső tere (*ejván*), mely kapcsolatot teremt a minden

⁵⁰Thaly 1889. 483.

⁵¹Thaly 1889. 487.

⁵²Thaly 1889. 483.

⁵³Kuban 2007. 471.

esetben előforduló kerttel.⁵⁴ Az anatóliai lakóházak leírhatók ezen egységek valamilyen variánsaként – így egytől egészen négy szobát is tartalmazó szintekkel, a köztük horizontális és vertikális kapcsolatot teremtő *hajattal* és a külső térrel összekapcsoló *ejván*nal. Az egyes elemek anyaghasználata is eltérő lehet: a földszint rendszerint kőből, az emelet pedig könnyűszerkezetből épült. Az épületek sok esetben többszintesek, ekkor a szobák rendszerint konzolosan túlnyúlnak az alattuk lévő szinthez képest – mely változatos módon: diafragmával vagy egyenes konzollal megtámasztásra is kerülhet. Így a szobák tömege a külső teret – vagyis az utcaképet – plasztikusan alakítja.

A tömegformálás fent leírt módja mellett a szobák belső rendje is jellemző. Általánosan elmondható hogy a szobák négyzet vagy téglalap alakúak, és belső terük kevésbé osztott. Ami a területet meghatározza, az a határoló négy fal – ezért is nevezik a lakóház-építészetet az egyes falsíkok szerkesztése művészetének.⁵⁵ Mindez a falszerkezetet adó fa vázszerkezet és a köztük lévő, állított téglalap alakú ablaknyílások szerkesztését, az ablaknyílásokban lévő üvegszemek, valamint az azokat fedő faárnyékolók szerkesztését, az ablakközökben lévő bútorzat: vagyis a szekrények és az ablakok alatt a fal felületén végighúzó, a teret szegélyező kerevetek szerkesztési rendjét, harmóniáját jelenti. Minden falnak meghatározott funkciója van: a bejárat, a tárolás, a bevilágítás fala. A szobában lévő bútorok jellemzően szorosan a falakhoz tapadnak, ezek a bútorok pedig többfunkciósak: ülő, tároló egyaránt. A falaktól elszakadó egyetlen bútordarab a sok esetben a szoba közepén lévő fűtőeszköz, illetve a padlót burkoló szőnyeg. Mindez flexibilis, alakítható, többfunkciós és nyitott – tehát folytatható jelleget kölcsönöz az oszmán lakóháznak, mely az életvitelből fakadó igényekből is eredeztethető. Ugyanis noha Anatóliában találhatóak ez egyik legkorábbi letelepedett közösségek által kialakított városok, a lakosság zöme mégis a nomád életvitelhez – legalábbis annak kétlaki változatához – szokott. Így természetes igény az állandóságot jelképező épített házakban a könnyen mozdítható, sok funkciót is ellátó bútorzat alkalmazása – mely a városi téli szállásból a nyári időkben a vidéki lakóházakba könnyen szállítható.⁵⁶ Egyúttal a nagy, tagolatlan terek a család sokféle igényét kielégíthetik – és a fent leírt bútorokkal könnyen alakíthatók. Ez a praktikus hozzáállás hosszú története ellenére abszolút alkalmas a kortárs igények kielégítésére is – mint azt saját példánkon is láthatjuk.

Tehát az anatóliai vernakuláris építészet általános jellemzője tökéletesen megjelenik a Rákóczi-házban: többcéluság, rugalmas felhasználhatóság és változtathatóság. Az épület belső használhatóságát és funkcionális rendjét a határoló falak kialakítása és szerkesztése határozza meg: az ablakok, szekrények és a falra tapadt kerevetek

⁵⁴ Ezt a teret az *ejván* kifejezésével jelölik. Az *ejván* a közel-keleti építészetre jellemző fedett-nyitott tér, mely jellemzően boltozott. Az ókori iráni népeknél uralkodói helyiség volt, mint azt a *ktészifóni* palotában láthatjuk, majd a perzsa *négyejvános* mecsetekben megjelenve került nyugatra és lett jellemzője a szakrális építészetnek – általában a klasszikus oszmán mecsetek és dzsámik kapuzatai esetében. Itt ugyancsak hasonló – kapu – értelemben áll, noha a lakóházépítészeti esetében boltozott térről nem beszélhetünk.

⁵⁵ A jelenség elnevezése: *dört duvar* – 'Cidâr-i erbaa. Bővebben lásd: Şenyurt 2015.

⁵⁶ Yürekli–Yürekli 2007. 41.

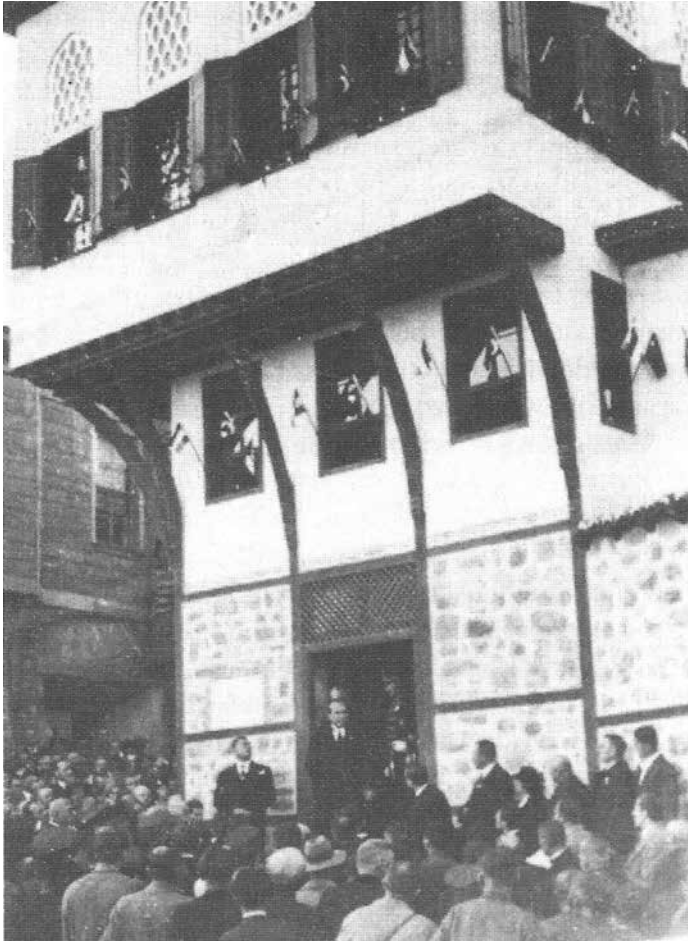
rendje.⁵⁷ Egyetlen, a faltól elszakadó fontos bútorzat az egykoron a szoba közepén álló réztál volt, ami fűtötte a helységet.⁵⁸

Végezetül érdekességként megemlíthető, hogy a hagyományos anatóliai, valamint az oszmán-tökök vernakuláris építészet stílusjegyeit is egyaránt magán viselő Rákóczi-ház felújítása teljes mértékben beleillett a helyi környezetbe. Sőt, a ház releváns munkaként került be a korszak törökországi építészeti felfogásába, vagyis az európai historizmus és a klasszikus oszmán építészet elegyeként leírható késő oszmán építészet épületei közé. Ekkor, vagyis a köztársaság kikiáltásakor ugyanis egyértelmű elvárásként jelentkezett, hogy az építészetben is kifejezésre kell juttatni a „nemzeti”, vagyis a „török” jegyeket.⁵⁹ A fejedelem ebédlőháza ennek a kritériumnak is tökéletesen megfelelt.

⁵⁷ Küçükerman 1981. 37–38.

⁵⁸ Pintér–Deák 2003. 341. Az épületben kémény nem épült – a konyhai tűzhely, a kemence kivételével. Emiatt a közelmúltban a történeti lakóházakban elterjedtek a szobakályhák (*szoba*), melyeknek füstelvezető csöveit rendszerint az ablakokon keresztül vezetik ki.

⁵⁹ Az ideológiai program mellett a korai köztársaságban megjelenő új funkcionális és gazdasági igények is erősítették a fent leírt folyamatot: sorra jelentek meg olyan, eddig nem jellemző funkciók, melyeknek építészeti megfelelőjét ekkor kellett feltalálni, és a formálódó török közizléshez alakítani. Mindezzel párhuzamosan az új főváros, Ankara kiépítésében is meg kellett felelni a nagyléptékű köz- és lakóházépítészet felé támasztott igényeknek. Ezt a komplex igénykört a köztársaság egészen korai szakaszában a klasszikus oszmánli stílusjegyek (szimetriára való törekvés, hangsúlyos kapuzat, ornamentika használata, történeti párkányzat hangsúlyozása) felhasználásával, azonban a kortárs nyugati téralakítási tendenciák fokozatos megjelenésével jellemezhető első nemzeti építészeti mozgalom építészeti, így Kemalettin, Vedat és Giulio Mongeri, valamint munkatársaik épületein figyelhetjük meg. Mindezzel párhuzamosan folyamatosan jelentek meg – elsősorban Ankara kiépítése során – nyugati építészeti, akik a Bauhaus-iskola szemléletét képviselték. Hans Poelzig, Bruno Taut, Clemens Holzmeister vagy Hermann Jansen nevét említhetjük. Ők a korábbi, török nemzeti építészeti mozgalomtól eltérően az oszmánli stílusjegyeket elvetve tisztán a kortárs nyugati építészeti elveket képviselték. A második világháborút megelőző időszakban a helyi hagyományokon nyugvó, vernakuláris építészet szerkesztési módját felhasználó építészeti gondolat Törökországot sem kerülte el. Így a korábbi, az első nemzeti mozgalom alkotóitól, valamint a nyugati mesterektől tanult harmadik generáció a történeti anatóliai lakóház-építészet formakincsének, téralakítási módja alapelveinek kutatását és a kortárs építészetükben való felhasználását tűzte zászlajára. Ezt nevezi a szakirodalom a második nemzeti építészeti mozgalomnak, mely jellemzően a harmincas évekre datálható. Az anatóliai vernakuláris építészet kutatása és a kortárs építészetben való felhasználása a korszak építészgenerációjának oktatásában jelentős szerepet játszó nyugati építészeti fejében is megtalálható volt – mindennek manifesztuma az Ernst Eglí által az 1930-as években elindított *Türk Jurdu* folyóirat. Konkrét épületek vizsgálata során megemlíthetjük a Bruno Taut által 1937-ben épített ankarai Nyelvtörténeti és Földrajzi Fakultás épületét – az anatóliai hagyományos lakóház-építészet nyílásrendszerével – vagy a Martin Elsaesser nevéhez köthető ankarai banképületet, ahol a hosszasan kiugró párkányzat szerkesztőmódszerének alkalmazása látható. Ami a török építészeket illeti: Seyfi Arkan az isztambuli Floryában épített elmöki nyaraló, a Florya Köşkü tervezése során felhasználta az anatóliai lakóházépítészet jellemző jegyeit (ablakosztás, hosszasan kinyúló párkányzat, a *kösk* mint épületípus), azonban anyaghasználatában, nagyvonalú szerkesztésmódjában, téralakításában abszolút kortárs épületet hozott létre. Az isztambuli végzettségű, majd Berlinben és Párizsban tanult Sedat Hakki Eldem (néhol Sedat Hakki Eldem) miután megismerkedett a kortárs építészet két nagy alakjával – a modernizmus úttörőjével, Le Corbusier-vel, illetve a kortárs, mégis organikus és vernakuláris elemeket is alkalmazó amerikai Frank Lloyd Wrighttal –, hazájába visszatérve, egykori egyetemén tanítva a következő generációnak igyekezett átadni a kortárs szerkesztésű, de hagyományos gondolkodásmódot tükröző szemléletét. Eldem gondolata szerint a történeti anatóliai lakóházakban magán viseli azokat a formai és térszervezési jegyeket, melyeket a kortárs modern építészet újításként hirdet. Véleménye szerint a környezetére sok ablakkal nyitó, nagy – többfunkciós, praktikus bútorokkal szabadon formálható belső tér, a

6. ábra. Gömbös Gyula látogatása a rodostói Rákóczi-háznál, 1933. október 24.
(Forrás: Erkin 2010. 367)

Mіндеzen építészeti kihívások és nehézségek után a Rákóczi-ház hivatalos megnyitójára – az 1929-es gazdasági válság okozta elhúzódozó pénzügyi problémák miatt – végül 1933. október 24-én került sor (6. ábra).⁶⁰

külső térrel kapcsolatot teremtő *hajlat*, valamint a kert és a ház szoros kölcsönhatása mind-mind összhangban állnak Le Corbusier-nek a modern lakóházzal szemben támasztott forradalmi elveivel. Eldem mindezt Corbusier – valóban bizonyítható – törökországi utazásával hozza összefüggésbe. Vagyis véleménye szerint a történeti lakóház abszolút kielégíti a kortárs építészeti igényeket. Felhasznált irodalom: Aslanoğlu 2010. 71; Bozdoğan 2012. 276, 281; Özel 2009. 560; Giray 1981. 64–65; Eldem 1983; Kortan 2013.

⁶⁰ Erkin 2010. 367.

A miniszteri látogatást egyébként több körülmény is indokolta. Egyrészt Iszmet Inönü miniszterelnök és Tevfik Rüstü külügyminiszter 1931-es budapesti látogatásának viszonzásaként is felfogható az utazás. Másrészt – és talán ez a fontosabb szempont – Gömbös és külügyminisztere, Kánya Kálmán a kialakulóban lévő Balkán-paktum tekintetében szeretett volna megnyugtató válaszokat kapni Ankarában. A magyar külügyet aggasztotta ugyanis egy olyan blokk létrejötte – amit a korszakban beszédes módon *Balkán ententeként* is emlegettek –, amely Románia, Jugoszlávia, Görögország és Törökország részvételével a balkáni status quo megőrzését tűzte ki céljául. Budapesten két eshetőségtől tartottak leginkább. Egyrészt attól, hogy a balkáni összefogás a belső határok védelmén túl, az aláíró országok külső határait – így a román–magyart és a jugoszláv–magyart – is garantálja.⁶¹ Másrészt, a Dísz téren számoltak azzal az eshetőséggel is, hogy a balkáni tömörülés a Kisantanthoz való közeledést is maga után vonja majd.⁶² A Balkán-paktum 1934. februári aláírásával a magyar erőfeszítések végül eredménytelenek maradtak még akkor is, ha a magyar–török barátsági szerződés megújításra került. Törökország és hazánk kezdett eltérő pályára állni a nemzetközi politikában.

A Rákóczi-ház megnyitását azonban – és ezáltal közvetve a törökországi látogatást is – a magyar lapok egyértelmű sikerként értékelték. A *Pesti Hírlap* a látogatás politikai jelentőségét emelte ki, és azt, hogy Rákóczi emléke az „*egyik legerősebb szeme annak a baráti láncnak, amely a török és magyar nemzetet oly szoros érzelmi és politikai kapcsolatba fűzte össze*”.⁶³ A 8 órás újság az eseményt a „*magyar egység és magyar szabadság*” ünnepének titulálta, kiemelve a törököktől tapasztalt megható figyelmességet.⁶⁴ A *Népszava* Gömbös beszédéből a számkivetésről szóló részt emelte ki, mellyel kapcsolatban a magyar miniszterelnök megígérte: „*akik a hazájukért élnek és halnak*”, azoknak soha többé nem kell a külfontra kényszerülniük.⁶⁵ A magyar közvélemény figyelme tehát egy szimbolikus, a többség által büszkén vállalt történelmi hagyaték kapcsán pár nap erejéig újra Törökországra és Rákóczira összpontosult.

Érdekes adalékként meg kell említeni, hogy a ház felújításában egy Törökországba szegődött magyar szobafestő-mázoló, Nagy Kálmán is részt vett, aki fia beszámolója alapján így emlékezett a történetekre: „*Közben az újságokat böngészve örült a török-magyar kapcsolatokat kedvező alakulásának [Nagy Kálmán]. Bethlen látogatása után nem sokkal egyik török festőbarátja, Ramonjai Jakup hívta fel a figyelmét arra a szűk körben meghirdetett pályázatra, melyet a Rákóczi-ház felújítását végző cég írt ki Rákóczi ebédlőházának belső restaurálására. Apám azonnal beadta a pályázatát, amit egy másik kollégájával együtt meg is nyert. Így cégének néhány munkatársával együtt hajón Rodostóba utazott, és társaival együtt elvégezte az ebédlőház belső és dekorációs munkáit. Mint elmondta, óriási élmény volt dolgozni abban a házban,*

⁶¹ MNL K 63. 1935-32/1. Jungerth-Arnóthy Mihály 2/pol. számú jelentése. Ankara, 1935. január 14.

⁶² MNL K 63. 1934-32/80. Jungerth-Arnóthy Mihály 87/pol. számú jelentése. Yeniköy, 1934. augusztus 3.

⁶³ *Pesti Hírlap* LV. évfolyam, 243. szám. Budapest, 1933. október 25.

⁶⁴ *8 órás újság* XVI. évfolyam, 244. szám. Budapest, 1933. október 26.

⁶⁵ *Népszava* 1933. október 26.

ahol a nagyságos fejedelem nap, mint nap megfordult, s látni azokat a tárgyakat, amit maga Rákóczi készített a saját kezével (szék, »Rákóczi-oltár«).⁶⁶ Így érthető, hogy 1933-ban Gömbös látogatásakor, apám meghívottként vett részt a ház felavatásán. A miniszterelnök kíséretével együtt hallgatta Gömbös megemlékezését egy ferences barát társaságában, azon bosszankodva, hogy az előadó szisztematikusan összekeverte Rákóczi ebédlőházát a valódi lakóházával.”⁶⁷

A RÁKÓCZI-HÁZ ÖRÖKSÉGÉT GONDOZÓ CSALÁD

A korábban többször említett Aslan család történetének legtöbb részletét Hóvári János *Rodostói emlékek és tanulmányok* c. könyvében már kifejtette, így mi most a teljesség igénye nélkül csupán az újonnan felfedezett források nyújtotta pluszinformációkra kívánunk kitérni. Annyit azonban mindenképpen érdemesnek tartunk kiemelni, hogy az Aslan család minden bizonnyal aleppói származású, valamely keleti keresztény felekezetből áttért római katolikus család volt, akiknek ereiben – Köszegehy Cecília révén – anyai ágon magyar vér is csordogált.⁶⁸

A Rákóczi-ház elkészültével – hasonlóan az elmúlt csaknem kétszáz évhez – az Aslan család magyar kötődései nem értek véget. Arthur, a Rákóczi-ház gondnoka több korabeli jelentésben is említésre került. Ullein-Reviczky Antal isztambuli konzul egy 1934 szeptemberében kelt beszámolójában például arról értesülhetünk, hogy az akkoriban a török hatóságok által vegzált rodostói zsidóság felé csak „a Rákóczi-ház ismert felügyelője” tett gesztusokat, egyedül Aslan úr igyekezett segítséget nyújtani a kisémmizetteknek.⁶⁹ Az események háttéréről tudni kell, hogy a trákiai térség katonai szempontból kiemelt jelentőséggel bírt. Bulgáriához való közelsége miatt ebben az időben a török kormány jobbnak látta, ha a katonaság odavezénylésével biztosítja a stabilitást és a rendet. A katonai jelenlét azonban fenyegetést jelentett a helyi kisebbségek számára, hisz sok esetben került sor önkényes jogfosztásra, rekvirálásra. Ezzel szoros összefüggésben értesülünk arról, hogy 1935-ben az Aslan családot sem kerülte el a hatóságok „kitüntetett figyelme”, s a családi kripta rendben tartását az illetékesek nem engedélyezték, sőt önkényesen Aslanék rádióját is lefoglalták.⁷⁰

A jelenleg rendelkezésünkre álló új információk nagy része az Ullein-Reviczky utódjaként érkező Barkóczi György⁷¹ hagyatékából került elő. Az 1930-as évek végi,

⁶⁶ Bár tudjuk, hogy ezek csak az eredeti tárgyak másolatai voltak.

⁶⁷ Nagy Kálmán: *Találkozásom a modern Törökországgal. Apám emlékére (1924–1934)*. Kiadatlan.

⁶⁸ Hóvári 2008. 16–17.

⁶⁹ MNL K63. 1934-32/1 II. 79/biz. számú irat. Sztambul, 1934. szeptember 29.

⁷⁰ MNL K63. 1935-32/1. II. 45/pol. számú irat. Sztambul, 1935. április 10. „Aslanéknak van egy rádiójuk, mely az ott lakó néhány idegen egyedüli szórakozása, hozzájuk járnak zenét és híreket hallgatni. Ezt a gyülekezést (a) hatóság betiltotta. A legelső alkalommal azután, amikor egy idegen család látogatás céljából bement házukba, a rádió elkoboztatott.”

⁷¹ Nagy- és Kis-Barkóczi György (Sümege, 1888–?) diplomata. 1920-ban a párizsi békedelegáció tagja. 1935 és 1941 között az isztambuli konzulátus munkatársa, majd vezetője.

1940-es évek eleji francia nyelvű leveleket maga a tiszteletbeli konzul írta többnyire *Arthur Aslan*, Rodosto feliratú fejléces papírra.

Az iratok közül kilóg egy levél, amit egy bizonyos Zborovszky Ferenc⁷² írt 1939 decemberében. A jezsuita misszió tagjaként 1937 és 1938 között Törökországban tevékenykedő Zborovszky az egykori kápolna berendezéseiről tett említést egy Barkóczinak írt levelében. Tőle tudjuk, hogy Budapest közgyűlése 1939-ben (?) határozott arról, hogy a rodostói kápolna „*minden emléke hazahozassék*”. A tervek szerint a mai zuglói városrészt Rákóczi-városnak nevezték volna el, sőt, a Bosnyák teret is Rákóczi térnek akarták elkeresztelni. Zborovszky hangsúlyozta, hogy jóllehet a török hatóságok nem emeltek kifogást az ellen, hogy a kápolna berendezési tárgyai elszállításra kerüljenek, és a budapesti török követ, Behics Erkin is támogatta az ötletet, a magyar kormány és az ankarai követség „*érthetetlen álláspontja következtében*” végül semmi sem történt az ügyben.⁷³ Az ide vonatkozó török forrás azt is hangsúlyozza, hogy a szóban forgó emlékek hazaszállítása nemcsak a magyarok Rákóczi iránti tisztelete okán, de állagmegóvási célból is indokolható volt.⁷⁴

Aslan leveleihez visszatérve, időrendben az első levél 1936-ból való, s csupán egy félreértésen alapuló elszalasztott találkozási lehetőségről tudósít.⁷⁵ A sorrendben következő azonban jóval érdekesebb információkat tartalmaz, hiszen Arthur 1937 januárjában megírja Barkóczinak, hogy – édesapja, Pierre 1906-os szolgálati aranykereszt kitüntetéséhez hasonlóan –, magyar állami elismerésben részesült. „*Tájékoztatom, hogy a legutóbbi beszélgetésünk óta a budapesti Külügyminisztérium 29/5/933-as keltezésű 6216/I alszámú rendelete értelmében a Magyar Érdemkereszt III. osztályát ítélte meg számomra.*”⁷⁶ Ennél is érdekesebb, hogy a levél további részében arra kéri Barkóczit, hogy a kitüntetésből kettőt kérjen számára, egyet, amit gomblyukba lehet tűzni, egy másikat pedig nyakkendőtü formában. A különös kérés megoldása az 1934 decemberében elfogadott 2596-os számú, „Néhány viselet hordásának tilalmáról” elnevezésű törvény, ami megtiltotta a török állampolgárok számára a külföldi állami kitüntetések nyilvános viselését. Arthur emellett a levelek tanúsága szerint 1942-ben megkapta az Olasz Korona Rend Lovagkeresztje kitüntetését is.⁷⁷

⁷² P. Zborovszky Ferenc SJ (1888–1955) 1907-ben lépett be a jezsuita rendbe. Pozsonyi, majd innsbrucki és hastingsi teológiai tanulmányai után 1916-ban szentelték pappá. 1923-tól kezdődően Magyarországon tanított, majd az isztambuli magyar munkások lelki gondozása céljából 1937-ben Törökországban teljesített szolgálatot. Hazatérte után Szegeden tanított, ahonnan 1950-ben végül a hatóságok elhurcolták. 1951-ben a pannonhalmi szociális otthonba került, itt érte a halál 1955-ben. Lásd: Bikfalvi 2007. 252.

⁷³ Balatoni Múzeum, Keszthely. Barkóczi György személyes hagyatéka. Zborovszky Ferenc B 74.6.1351. Szeged, 1939. december 16.

⁷⁴ „Bu eszerin hüsnzü suretle muhafazaszi icin.” Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 213-448-2.

⁷⁵ Balatoni Múzeum, Keszthely. Barkóczi György személyes hagyatéka. Artúr Aslan levele. Rodostó, 1936. június 26. (nincs levéltári jelzet)

⁷⁶ Balatoni Múzeum, Keszthely. Barkóczi György személyes hagyatéka. Artúr Aslan levele. Rodostó, 1937. január 21. (nincs levéltári jelzet) A kitüntetés tényét a kitüntetéséről szóló magyar levéltári anyagok is megerősítik.

⁷⁷ Balatoni Múzeum, Keszthely. Barkóczi György személyes hagyatéka. B 74.6.2059. Artúr Aslan levele. Rodostó, 1942. március 5. Ezzel kapcsolatban érdekességként megemlítenénk, hogy Aslant a magyar hatóság-

A személyes jellegű leveleken túl, melyekből olyan részletekre vonatkozóan kapunk információkat, mint hogy Arthur gyermekének, Guidónak a taníttatását a konzulátus állta,⁷⁸ hogy lánya, Marcella fülfájását Galatában kezeltették Hellmann doktorral,⁷⁹ vagy hogy Arthurnak csúnya fekély keletkezett a lábán,⁸⁰ a Rákóczi-ház történetére nézve eddig nem ismert részleteket is megtudhatunk.

Az 1941. október 15-i keltezésű levelében – Barkóczy érdeklődése nyomán – a tél beállta előtti azonnali javítások szükségességére hívja fel a magyar konzul figyelmét. *„Ami a legsürgetőbb, az az ablaküvegek és a konyhaajtó, amit azonnal el kell kezdenem, hogy megakadályozzuk a víz beszivárgását, és az épület esetleges károsodását.”*⁸¹ Majd jelzi, hogy külön engedély nélkül is szeretne hozzálátni a szükséges teendőkhöz. Emellett biztosítja magyar partnerét, hogy *„...minden örömmel azon leszek, hogy ugyanolyan buzgón őrizsem továbbra is a Kápolnaházat, valamint a Fejedelem dicsőséges emlékét, ami ehhez az országhoz kapcsolódik”*. A levél végén újabb érdekességre lehetünk figyelmesek, hiszen Arthur ezt írja az akkor a magyar fővárosban tartózkodó Barkóczinak: *„Azt kérem, hogy a budapesti tartózkodása alatt finom fából, pl. dióból készíttesse el és faragassa ki a Fejedelem bútorait, minthogy az eredetiek Kassán vannak, ahogy minden személyes tárgy akkoriban, 1906-ban elszállításra került; ugyanakkor elkerülhetetlen, hogy a bútorait a nagy bejárati ajtó felett rögzítsük, ahogy az korábban is volt, és amelyet 1933-ban hanyag módon az építészek kifelejtettek. Ez lehetne egy három elemből összeálló konfekció darab, amit futárral kiküldenének, és én majd felhelyeztetem az ajtó fölé, vagy ha Ön egy eredetihez hasonló darabot szeretne, akkor megcsináltathatnánk a másolatot egy isztambuli asztalossal is, de még jobb lenne, ha Budapesten készülne el.”*⁸² A bútorok további sorsáról sajnos nem tudósítanak a későbbi levelek.

A hagyaték utolsó levelében, melyben Arthur saját és lánya betegségeiről is beszámol, tesz még néhány utalást az épületre vonatkozóan. A leírása szerint sosem látott hideg csapott le Rodostóra, és 45 napja folyamatosan esik a hó, ami nem tett jót az épületnek sem. *„A tél néhány apróbb külső sérülést okozott a Házon, amiket ki kell*

gok is olasz állampolgárként tüntették fel, így kevésbé meglepő az olasz állami kitüntetés. Ez azzal is magyarázható, hogy az Aslan család nem csupán az Osztrák–Magyar Monarchia vagy Magyarország tiszteletbeli konzuljaként lépett fel, hanem más országokat, így Olaszországot is képviselte az északnyugat-törökországi városban.

⁷⁸ Balatoni Múzeum, Keszthely. Barkóczy György személyes hagyatéka. B 74.6.1449. 1939. szeptember 3.

⁷⁹ Dr. Karl Hellman 1892. szeptember 8-án született Würzburgban. Fül-orr-gégészeti tanulmányait is itt végezte, majd lett sorrendben a Münsteri és Würzburgi Egyetem sebészprofesszora. 1936-ban családjával érkezett Isztambulba, ahol 1943-ig vezette az Isztambuli Egyetem Fül-Orr-Gégészeti Klinikáját. Szerződésének lejártakor Palesztinába (később Izrael) menekült, ahol 1959-ben bekövetkezett haláláig élt. Bővebben lásd: Reisman 2011. 182–183.

⁸⁰ 1942. március 5. A Barkóczy és Arthur közötti bizalmas levelezésből kiderül, hogy Möller Istvánnal és a magyar konzulátuson dolgozó Charles de Sabljarral is baráti viszonyban volt.

⁸¹ Balatoni Múzeum, Keszthely. Barkóczy György személyes hagyatéka. Artúr Aslan levele. Rodostó, B 74.6.1412. 1941. október 15.

⁸² 1941. október 15. A folyamatosan használt többes szám ellenére nyilvánvalóan nem az összes bútorról beszél, hanem a bejárat feletti bútordarabról, ami vélhetően több elemből állt össze.

*javítani, a többi javítanivaló dologra – különösen, amik nem tűrnek halasztást – majd visszatérünk a becses utóda látogatását követően, akit nyárra várunk.”*⁸³

Végezetül az Aslan családra vonatkozóan még néhány érdekesebb részlet. A Rákóczi-ház dísztermében, a Möller-féle felújítás során helyükre került színes üveglakok egyike a mai napig őrzi Arthur Aslan emlékét, aki üknagyanyja emlékére készíttetett színes üvegtáblát a következő felirattal: „*Köszeghy Teréz emlékére készíttette Arthur Aslan*”⁸⁴ (7. ábra).

7. ábra. A Rákóczi-ház dísztermében, a Möller-féle felújítás során, Arthur Aslan által üknagyanyja emlékére készíttetett színes üvegtábla a következő felirattal: „*Köszeghy Teréz emlékére készíttette Arthur Aslan*” (Fotó: Fodor Gábor, 2016)

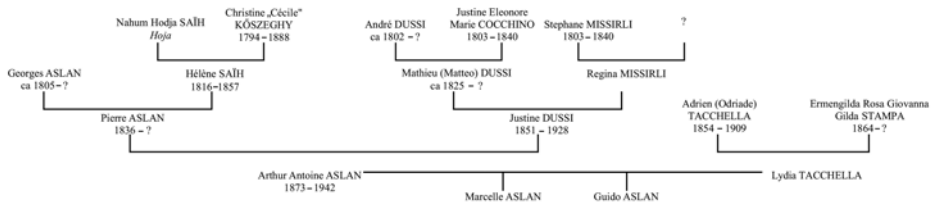
Arthur, feltehetően részben a levelekben taglalt fekélye következtében végül 1942-ben hunyt el. Sírja a Feriköyi Katolikus Temető Saint-Laurent parcellájában található, közel Széchenyi Ödön sírjához, illetve az első világháborús osztrák–magyar katonák közös emlékhelyéhez (8–9. ábra). Az Aslan család képviselőjében

⁸³ 1942. március 5.

⁸⁴ A díszterem keleti ablakainak egyike. Érdekesség, hogy a felmenőt Köszeghy Ceciliának hívták, így vélhetően a neve elírásra került az ablakok készítése során. Ezenkívül a Tahy család is két üveglakot készíttetett, az egyiket a „Sárosmegyei felkelők”, míg a másikat a „Felvidéki talpasok” emlékére. Ezek a szoba dél-dél-nyugati sarkában találhatóak.

8. ábra. Arthur Aslan sírja a Feriköyi Katolikus Temető Saint-Laurent parcellájában (Fotó: Fodor Gábor, 2016)

9. ábra. Arthur Aslan családfája (Forrás: <http://gw.geneanet.org/marmara2?lang=en&p=arthur+antoine&n=aslan> [Utolsó megtekintés: 2016. 11. 09.]

Henriett Aslan egészen 1976-ig volt a Rákóczi-ház gondnoka, mikor is egy hirtelen haragú magyar főkonzul, Jelenik Gyula dr., a múzeumban tárolt személyes tárgyai okán elbocsájtotta.⁸⁵ Ő maga ezt követően Isztambulba költözött, és feltételezhetően az 1980-as években hunyt el. Házának maradványai a mai napig állnak a Rákóczi Múzeumhoz közel eső üres telken. Azóta Rodostóban a Magyar Érdemrend Középkeresztjével kitüntetett Erdoğan Erken látja el Magyarország tiszteletbeli konzuli képviselését.

RÁKÓCZI MÚZEUM

A második világháborút követően 1968-ban végeztek ismét helyreállítást az épületen, és új kiállítással ismét megnyitották.⁸⁶ A közelmúltban előkerült török forrás-

⁸⁵ Jelenik Gyula dr. (1935–2000) jogász. A hágai követségen első beosztott (1965–1969), majd 1974 és 1979 között az isztambuli főkonzulátus vezetője volt. Bővebben lásd: *Főkonzulok, követek és nagykövetek, 1945–1990*. Szerkesztette: Baráth Magdolna – Gecsényi Lajos. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2015. 191.

⁸⁶ Havassy 1982. 12.

ból azt is megismerhetjük, hogy 1970-ben a Magyar Népköztársaság pontosan milyen tárgyakat adományozott a Rákóczi Múzeum új kiállításához.⁸⁷

1976-ban, amikor a magyar kormány javítani kívánta a Budapest és Ankara közötti kapcsolatokat, s ebben II. Rákóczi Ferenc születése is helyet kapott, Polinszky Károly oktatási miniszter is – hivatalos látogatása során – ellátogatott a rodostói Rákóczi-házba. Ekkor látta az épületet először a miniszter kíséretében lévő, s ezzel egyidejűleg az Isztambuli Egyetem Rákóczi-konferenciáján részt vevő Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes, valamint az ELTE Török Filológiai Tanszékének tanárai és oktatói, akik a „nyitás” jegyében maguk is élhettek az Isztambuli Egyetem dékánjának, a Magyarországon tanult Tayyip Gökbilgin történészprofesszornak a meghívásával.⁸⁸ Ezt követően 1981-ben a Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma bízta meg az Országos Műemléki Felügyeletet a műemléki helyreállítási munkálatok elvégzésével. A helyreállítás felelős irányítója és a kiállítás tervezője Havassy Pál,⁸⁹ az OMF általános, illetve műszaki igazgatóhelyettese lett.⁹⁰ A munkálatok részletes helyszíni felmérésből és állagvizsgálatból álltak. Az épületet az erős állagromlásan túl nagyarányú gomba- és rovarfertőzés is veszélyeztette. A Möller-féle helyreállítás eredményét megtartva a felújítás fő célkitűzése az ebédlőterem részlethűbb bemutatása lett, ezért került sor a Kassán lévő berendezések hű másolatának elkészítésére és a rodostói épületben való elhelyezésére. Ugyanebben az évben – a komplex helyreállítási és kutatási munkálatok részeként – a Magyar Külügyminisztérium megbízta az OMF Kivitelezési Osztályát, valamint a Tudományos Osztályhoz tartozó faszobrász restaurátor csoportot, hogy készítsék el a kassai Rákóczi-ház belső tereinek másolatát. A munkálatok vezető restaurátora Korányi Mária festőművész volt, a műtermi munkában, illetve a helyszíni korrekciókban Bérci László vett részt.⁹¹ Azonban mindez a legutóbbi restaurálás eredményének ismételt restaurálását, az eredeti enteriőr redukált formáját jelentette, így a történeti hitelesség helyett az eredetihez hasonló hangulati hatást eredményezett. A szakemberek célja a lakktól besötétedett, beszennyeződött faelemek megtisztítását követően az eredeti színvilág re-

⁸⁷A magyarországi ásatásokon előkerült hun és kun dísz tárgyak és harcászati eszközök másolatai, a pécsi Jakováli Hasszán dzsámi, a budapesti Gül Baba türbe és a Király fürdő (egykori *Horozkapu ilidzsaszi*) makettjei mellett összesen 61 550 forint értékben, 107 tétel került Rodostóba. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 251-37-2.

⁸⁸A küldöttség tagjaként jelen lévő Hopp Lajos már visszatérőnek számított a társaságban, mert ő már 1961-ben járt a török városban, és emlékezetében igen jól őrizte a helyi viszonyokat. (Hóvári János és Fodor Pál személyes közlése, akik egyetemi hallgatóként szintén tagjai voltak a küldöttségnek.)

⁸⁹Havassy Pál (1924–1985) Ybl-díjas építész a Budapesti Műszaki Egyetemen végzett, majd Németh Pál és Rimanóczy Gyula mellett a Középülettervező Vállalat tervező mérnöke, létesítményi főmérnöke (1950–1964), az Országos Műemléki Felügyelőség főmérnöke, általános, illetve műszaki igazgatóhelyettese volt. Forrás: Horler 1986. 57.

⁹⁰A komplex munkálatok munkatársai: építész tervező: Oltay Péter; a kivitelezés felelős vezetője: Szarka Imre; helyszíni építészirányítók: Takács György, Muka István; a stukkómunkák irányítói: Korányi Mária, Bérci László; levéltári kutatás: Geróné Krámer Mária; beruházó (Külügyminisztérium): Hidasi Lajos; kiállításrendező-könyv készítése (Magyar Nemzeti Múzeum): Bánkúti Imre, Gerelyes Ibolya; kiállításrendezés (Központi Múzeum Igazgatósága): Hámosi László és munkatársa. In: Havassy 1982. 34–37.

⁹¹Bérci 2007. 123–131.

10. ábra. A Rodostói Rákóczi-ház mai állapota. (Fotó: Kovács Máté Gergő, 2010)

11. ábra. Az épületbelső mai képe. (Fotó: Kovács Máté Gergő, 2010)

konstruálása volt, de a munkát nehezítette, hogy a kassai és a rodostói ebédlőterem mérete nem azonos.⁹² Az épület állagjavítása és a restauratori munkák kiegészültek a Magyar Nemzeti Múzeum és a Központi Múzeumi Igazgatóság által készített új kiállítással. Az ebédlőházból kialakított múzeum helyreállítási munkálatai végül 1982 májusában fejeződtek be, míg a kiállítás 1982. szeptember 22-én nyílt meg ünnepélyesen.⁹³

A ház kortárs történetéhez hozzátartozik, hogy 1996-ban, San Franciscóban létrejött az 1998-ban Magyarországon is bejegyzett Rodostó Alapítvány, melynek célja a bujdosókhöz köthető házak védelme lett.⁹⁴ Az alapítvány, illetve az Országos Műemlékvédelmi Hivatal megbízásából a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Klebelsberg Kuno Alapítvány, illetve a Külügyminisztérium – az ankarai nagykövetség és az isztambuli főkonzulátus támogatásával – a 2000-es évek elején elkészítette a házak tudományos vizsgálatát, illetve javaslatot tett azok megőrzésére.

⁹² Bérci 2007. 129.

⁹³ Havassy 1987. 34.

⁹⁴ Pintér–Deák 2003. 341. A felmérés részletei azonos címmel könyv formában is megjelentek, melyekből összesen két példány készült. Ebből az egyik a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, míg a másik az Isztambuli Magyar Intézet könyvtárában tekinthető meg.

A helyszíni kutatáson és felmérésen alapuló munkát Pintér Tamás és Deák Zoltán végezte 1999–2000 között.⁹⁵ 2003-ban a Magyar Nemzeti Múzeum mellett, hogy két kiállítást szervezett Budapesten és Sárospatakon a szabadságharc kezdetének háromezredik évfordulója tiszteletére, felújította a rodostói Rákóczi-ház állandó kiállítását is.⁹⁶ Ez azt is jelentette egyben, hogy a fejedelem bútorainak másolataiból mára csupán az íróasztala és széke maradt a kiállítás része, míg a többi tárgy hazaszállításra került. A múzeum (*10–11. ábra*) helyszíni felügyeletét az 1980-as évek felújítási munkálatai óta a magyarul is kiválóan tudó Ali Kabul látja el, míg a Magyar Állam nevében az épület tulajdonosi jogait továbbra is Magyarország isztambuli főkonzulátusa gyakorolja.

IRODALOMJEGYZÉK

- Árokay Lajos: A rejtett magyar katonai attasé szolgálat tevékenysége 1923–1928 között. *Hadtörténelmi Közlemények* (1983) 3.
- Aslanoglu, İnci: *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı (1923–1938)*. Bilge Kültür Sanat, İstanbul (1980) 2010.
- Bánffy Miklós: *Egy erdélyi gróf emlékiratai. Emlékeimből – huszonöt év*. Budapest 2013.
- Bérci László: A rodostói Rákóczi-ház ebédlője, avagy egy eredetinek készített másolat restaurálása (1981–1982). *Magyar Műemlékvédelem* 14 (2007) 123.
- Bikfalvi Géza: *Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003*. (METEM Könyvek 53.) Budapest 2007. 252.
- Bozdoğan, Sibel: *Modernizm ve Ulusun İnşası. Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültür*. Metis, İstanbul 2012.
- Edvi Illés Aladár: *Képek Mikes Kelemen törökországi leveleihez*. Budapest 1906.
- Eldem, Sedad Hakki: Türk Evi. In: *Sedad Hakki Eldem, 50 Yıllık Meslek Jübilesi*. Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul 1983. 19.
- Erkin, Behiç: *Hatırat. 1876–1958*. Ankara 2010. 367.
- Fehér Krisztina – Halmos Balázs: Középkori szerkesztőműszerek kutatása Möller István életművében. *Műemlékvédelem* 60 (2016) 1–2. 2016. 86–100.
- Giray, Muhtesem: Geleneksel Mimarisinin Bugüne Etkileri ve Prof. Sedat Hakki Eldem. *Akademi 10 Mimarlık ve Sanat* (İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul) 82 (1981) 64–65.
- Granasztóiné Györfly Katalin: A Műemlékek Országos Bizottságának tevékenysége a trianoni békekötés után (1920–1930). In: *A magyar műemlékvédelem korszakai. Tanulmányok*. Szerk. Bardoly István – Haris Andrea. (Művészettörténet–Műemlékvédelem 9.) Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest 1996. 151.
- Gyetzvainé Balogh Ágnes: Möller István, az egyetemi tanár. *Műemlékvédelem* 54 (2010) 214–224.
- Gyetzvainé Balogh Ágnes – Frey György Péter – Kalmár Miklós – Kiss Zsuzsanna Emília – Zsembery Ákos: *A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem történeti campusa*. (Szerk. Armuth Miklós – Lőrinczi Zsuzsa.) 6 Bt Kiadó, Budapest 2013.
- Havassy Pál: II. Rákóczi Ferenc emlékmúzeum, Rodostó. *Magyar Építőművészet* (1982) 6. 36.
- Héberger Károly (szerk.): *A Műegyetem története*. Budapest 1979.
- Horler Miklós: Havassy Pál (1924–1985). *Magyar Építőművészet* (1986) 1. 57.
- Hóvári János: Török város, magyar szimbólum. Rodostói emlékek és tanulságok. *Magyar Napló* (2008) 3. 17.

⁹⁵ Pintér–Deák 2003. 340–341.

⁹⁶ Kovács 2004. 225.

- Hóvári János: *Rodostói emlékek. Beszéd Kálmán – Rodostó magyar képvisője*. Magyar–Török Baráti Társaság, Budapest 2009.
- Istvánfi Gyula: *Az építészet története – őskor, népi építészet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2006.
- Kincses Katalin Mária: „Minden különös ceremónia nélkül.” A Rákóczi-kultusz és a fejedelem hamvainak hazahozatala. *Hadtörténelmi Közlemények* 116 (2003) 1. http://epa.oszk.hu/00000/00018/00023/10.htm#_ftn68 (Utolsó megtekintés: 2016. 11. 09.)
- Knapp Éva – Tüskés Gábor: La bibliothèque de Rodostó (Tekirdağ/Turquie) du prince François II. Rákóczi. Nouvel essai de reconstitution. *Wölfenbütteler. Notizen zur Buchgeschichte* (Wiesbaden) 39 (2014) 2. 185–208.
- Kortan, Enis: *Turkish Architecture and Urbanism through the Eyes of Le Corbusier*. Boyut, İstanbul 2013.
- Kovács S. Tibor: A Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi-kiállításai a szabadságharc kezdetének 300. évfordulója tiszteletére. In: *Történeti Muzeológiai Szemle: A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve, 4. Szerk.: Ihász István – Pintér János*. Budapest 2004. 225.
- Kuban, Doğan: Avrupa’ya Öykünme. In: *Osmanlı Mimarisi*. Szerk. Doğan Kuban. Yem, İstanbul 2007. 497–673.
- Küçükerman, Önder: Geleneksel Türk Evinde Çevre Tasarımı ve Oda Kavramları. *Akademi 10 Mimarlık ve Sanat* (İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul) 82 (1981) 37–38.
- Medgyaszay Péter – Novák Ágnes: *Föld- és szalmaépítészet*. Terc Kiadó, Budapest 2006.
- Miklós Ferenc: Rákóczi. *Vasárnapi Újság* 53 (1906) 43. 689–690.
- Nagy Ferenc: Egy sajátos kultúrdiplomácia: A rodostói Rákóczi-ház megmentése. *Levéltári Szemle* 54 (2004) 1. 58–63.
- Nagy Kálmán: *Találkozásom a modern Törökországgal. Apám emlékére (1924–1934)*. Kiadatlan.
- Nyári Gábor: Nemzetiségi és vallási jogok kontra politikai és gazdasági érdekek. Teleki Pál és a Moszkukérdés, 1924–1925. In: *International Relations Quarterly* 7 (2016) 1.
- Oláh Péter: A török–magyar kapcsolatok alakulása egy diplomata szemével – Tahy László ankarai követ munkássága (1924–1933). *Keletkutatás* 2015. tavasz. 93–104.
- Ormos Mária: Bánffy–Csicserin találkozó(k) Genovában 1922. *Kutatási Füzetek* 4. Pécs 1988.
- Özel, Mehmer Kerem: The Influence of Turkish Art and Architecture on the Works of Foreign Architects in Early Republican Turkey. In: *Thirteenth International Congress of Turkish Art*. Eds. Géza Dávid – Ibolya Gerelyes. Hungarian National Museum, Budapest 2009.
- Pintér Tamás – Deák Zoltán: A magyar bujdosók házai Rodostóban. *Műemlékvédelem* 47 (2003) 5. 340–341.
- Pritz Pál: Az önálló magyar külügyminisztérium kialakulása. In: *Az állami és jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon*. Budapest 1983.
- Reisman, Arnold: *Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu*. İstanbul 2011. 182–183.
- Saral, Emre: *Türkiye-Macaristan Dostluk Antlaşması (18 Aralık 1923)*. https://www.academia.edu/5466197/T%C3%9CRK%C4%B0YE_MACAR%C4%B0STAN_DOSTLUK_ANTLA%C5%9EMASI_18_ARALIK_1923 (Utolsó megtekintés: 2015. 01. 10.)
- Sarkadi Márton: Möller István elvei és gyakorlata. *Műemlékvédelem* 54 (2010) 3. 160–167.
- Seres Attila: *A magyar–szovjet diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok főbb problémái 1922–1935*. Doktori disszertáció. Budapest 2006.
- Şenyurt, Oya: *Osmanlı Mimarisinin Temel İlkeleri*. Doğu Kitabevi, İstanbul 2015.
- Szakály Sándor: *Magyar küldöttség Kemal Atatürk temetésén Törökországban, 1938. november*. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Eger 2011.
- Talya, Hüsrev: *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*. Mas Matbaacılık, İstanbul 2007. 187.
- Thaly Kálmán: Rodostó és a bujdosók sírjai. Történelmi kutatások a helyszínen. Első és Második közlemény. *Századok* (1889) 6–7. 457–506 és 561–633.
- Yürekli, Hülya – Yürekli, Ferhan: *Türk Evi. Gözlemler-Yorumlar*. Yem, İstanbul (2005) 2007. 41.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) K 105., K 59., K 63.

Keszthelyi Balatoni Múzeum, Barkóczy György személyes hagyatéka

THE CIRCUMSTANCES OF THE RÁKÓCZI HOUSE'S INVEST IN RODOSTÓ (TEKİRDAĞ, TURKEY)

HISTORICAL CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE TURKISH- HUNGARIAN RELATIONS IN THE 20TH CENTURY

Summary

The acquisition of the Rákóczi House in *Rodostó* (Tekirdağ) as Hungarian state property is a relatively well-known chapter of the Hungarian historiography. As well as its conversion to museum, and the transportation of the relics of the Hungarians from Turkey to Hungary. During the past years, numerous valuable articles have been published on this topic. The aim of the authors are the supplement of the known achievements with the newest sources and the addition of the Architectural Historical aspects to the previous Historical methods. The further aim was the publication of historical contributions to the Aslan Family served as honorary consuls in *Rodostó*. In addition, the authors would like to contribute to the 110th anniversary of the reburial of the exiled community to Hungary.

Keywords: Rodostó, Tekirdağ, Rákóczi House, preservation of the built heritage, Hungarian–Turkish relations